

УДК 347.951.3(574)(045)

МЫҢБАЕВ Манарбек Әділгерейұлы*Заң ғылымдарының кандидаты, Ақтөбе қалалық сотының судьясы*

АЗАМАТТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУДЕ ТАТУЛАСУ РӘСІМДЕРІНІҢ КЕЙБІР ӨЗЕКТІ СҰРАҚТАРЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Аннотация. Мақала Қазақстанда азаматтық сот ісін жүргізуде татуласу институты дамуының кейбір сұрақтарына арналды. Автормен азаматтық сот ісін жүргізу заңдарына сәйкес дауды бейбіт шешуге жәрдемдесу азаматтық сот ісін жүргізудің негізгі міндеттері ретінде болып анықталғаны атап өтіледі. Татуласу рәсімдері азаматтық сот ісін жүргізуде дауды реттеудің және азаматтардың бұзылған құқықтарын реттеудің балама механизмі ретінде қарастырылады.

Автормен сотқа құрмет көрсетпеушілікті фактісін бекіту және жауапкермен сот ісін жүргізу тілін білмеуге байланысты туындайтын сотта татуласу рәсімдерінің өзекті сұрақтары талданады.

Сотта татуласу рәсімдері азаматтық сот ісін жүргізудің сатысы болып табылады, тиісінше татуласу рәсімдері кезінде сотқа құрмет көрсетпеушілік фактісіне бойынша жол берген тұлғалар әкімшілік жауапкершілікке тартылуы тиіс екенін атап өтеді.

Татуласу рәсімдерінің тиімділігіне қол жеткізу үшін автор жауапкердің сот өндірісі тілін білмеуіне байланысты туындайтын проблемаларды шешу жолдарын ұсынылады.

Түйін сөздер: азаматтық сот ісін жүргізу, азаматтық сот ісін жүргізудің міндеттері, медиация, татуласу, татуласу рәсімдері, жауапкершілік, азаматтық сот ісін жүргізу тілі.

МЫНБАЕВ Манарбек Адилгереевич*Кандидат юридических наук, судья суда города Актобе*

ПРИМИРИТЕЛЬНЫЕ ПРОЦЕДУРЫ В ГРАЖДАНСКОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ: НЕКОТОРЫЕ АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Аннотация. Статья посвящена некоторым вопросам развития института примирения в гражданском судопроизводстве Казахстана. Автор отмечает, что согласно гражданскому процессуальному законодательству содействие мирному урегулированию спора является одним из основных задач гражданского судопроизводства. Примирительные процедуры в гражданском судопроизводстве рассматриваются как альтернативный механизм урегулирования споров и защиты нарушенных прав граждан.

Автором анализируются проблемные вопросы примирительных процедур в суде, возникающие с фиксацией факта проявления неуважения к суду и незнанием ответчиком языка судопроизводства.

Отмечается, что примирительные процедуры в суде являются стадией гражданс-

кого судопроизводства и, соответственно, лица, проявившие неуважение к суду в примирительных процедурах должны нести административную ответственность.

Для достижения эффективности примирительных процедур автором предлагаются пути решения проблемы, связанной с незнанием ответчиком языка судопроизводства.

Ключевые слова: гражданское судопроизводство, задачи гражданского судопроизводства, медиация, примирение, примирительные процедуры, ответственность, язык гражданского судопроизводства.

MYNBAYEV Manarbek Adilgereeovich

Candidate of legal sciences Judge of the court of Aktobe city

CONCILIATION PROCEDURES IN CIVIL PROCEEDINGS: SOME TOPICAL ISSUES AND WAYS TO SOLVE THEM

Abstract. *The article is dedicated to some issues in developing the institution of reconciliation in civil proceedings in Kazakhstan. The author notes that according to the civil procedure legislation, the promotion of a peaceful dispute settlement is one of the civil proceedings' main tasks. Conciliation procedures in civil proceedings are considered as an alternative mechanism for resolving disputes and protecting the violated rights of citizens.*

Author analyzes the problematic issues of conciliation procedures in court, which arise from the recorded cases of contempt of court and defendant's ignorance of the court language.

It should be noted that conciliation procedures in court are simply one stage of civil proceedings and as such, persons who have shown contempt of court during conciliation procedures should bear administrative responsibility.

To achieve the desired effectiveness of conciliation procedures, author proposes ways to solve the defendant's ignorance of the court language.

Keywords: *civil proceedings, tasks of civil proceedings, mediation, reconciliation, conciliation, procedures, responsibility, language of civil courts.*

Қазақстан Республикасы Конституциясының 13-бабының 2-тармағына сәйкес, әркім өз құқықтары мен бостандықтарының сот арқылы қорғалуына құқығы бекітілген.

Барлық мемлекеттік органдардың, лауазымды адамдардың, қоғамдық бірліктестіктердің, азаматтардың Конституция нормаларын, принциптері мен идеяларын мүлтіксіз сақтауы, пайдалануы мен қолдануы құқық тәртібін, заңдылықты орнықтыру, адамның құқығы мен бостандығын іске асыру, материалдық әл-ауқатты

жақсарту, саяси тұрақтылық пен қоғамдық келісімді бекітудің сөзсіз шарты болып табылады [1; 3 бет.].

Конституциямен кепілдеген әркімнің құқықтары мен бостандықтарын сот арқылы қорғалу құқығын жүзеге асыруда азаматтық іс жүргізу заңдарының алар орны ерекше. Өйткені, адамдардың бұзылған құқықтарын қалпына келтіру, бостандықтарын қорғауды сотпен жүзеге асыру азаматтық сот іс жүргізу заңдары арқылы қамтамасыз етіледі.

Бұл мәселелер Қазақстан Респуб-

ликасының Азаматтық процестік кодексінің 4-бабында азаматтардың, мемлекеттің және заңды тұлғалардың бұзылған немесе даулы құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғау және қалпына келтіру, азаматтық айналымда заңдылықты сақтау, істің толық және уақтылы қаралуын қамтамасыз ету, дауды бейбіт жолмен реттеуге жәрдемдесу, құқық бұзушылықтардың алдын алу мен қоғамда заңға және сотқа құрметпен қарауды қалыптастыру азаматтық іс жүргізудің міндеттері ретінде бекітілген.

Осы көрсетілген міндеттерден азаматтық сот ісін жүргізудің мемлекетпен қоғамда алатын орны қаншалықты маңызды екенін көруге болады.

Сондықтан азаматтық сот ісін жүргізу заңдарының сапалы да, заман талабын сай болуы, уақытылы қажетті өзгерістер мен толықтыруларды енгізу қашанда өзекті де және жауапты мәселе.

Жоғарыда көрсеткен азаматтық сот ісін жүргізудің негізгі міндеттерінің бірі дауды бейбіт жолмен реттеуге жәрдемдесу бүгінгі таңда сот жүйесі қызметінің маңызды және басым бағыттарына айналып отыр. Өйткені, дауды бейбіт жолмен реттеуге жәрдемдесу арқылы сотта адам құқықтары мен бостандықтарын қорғауды жүзеге асыру, дауды аз шығынмен, тез арада аяқтаудың тиімді жолы екені әлемдік тәжірибемен дәлелденген.

Қазақстан азаматтық іс жүргізу заңнамаларында дауды бейбіт жолмен реттеудің дамуына 2011 жылғы 28 қаңтарда қабылданған Қазақстан Республикасының «Медиация туралы» заңы

(бұдан әрі мәтінде Медиация туралы заң) өзінің орасан ықпалын тигізді. Себебі, осы заң қолданысқа әлемде кеңінен тараған дауды бейбіт жолмен шешудің жаңа түрі медиацияны елімізде енуіне құқықтық негіз болды.

Сондай-ақ медиацияның қолдану салаларын айқындап берді. Ол Медиация туралы заңның 1-бабында келесідей, егер Қазақстан Республикасының заңдарында өзгеше белгіленбесе, жеке және (немесе) заңды тұлғалар, әкімшілік органдар, лауазымды адамдар қатысатын азаматтық, еңбек, отбасылық, әкімшілік құқықтық қатынастардан және өзге де қоғамдық қатынастардан туындайтын, сондай-ақ әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы істер бойынша іс жүргізу барысында, қылмыстық теріс қылықтар, онша ауыр емес және ауырлығы орташа қылмыстар, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 68-бабының екінші бөлігінде көзделген жағдайларда ауыр қылмыстар туралы істер бойынша қылмыстық сот ісін жүргізу барысында қаралатын даулар (жанжалдар) және атқарушылық іс жүргізуді орындау кезінде туындайтын қатынастар.

Заң бойынша медиация ол дауласушы екі тараптың бейтарап тұлғаның қатыусымен дауды реттеудің балама әдісі болып табылады.

БҰҰ-ның даму бағдарламасы мен АҚШ-тың халықаралық даму бойынша Агентствосы (USAID) жүргізілген зерттеулерде Қазақстандағы медиацияның бір ерекшелігі азаматтық-құқықтық дауларды шешуге ғана емес, сондай-ақ қылмыстық сот ісін жүргізу-

ге де енгізілді, мемлекет медиацияға қолдау көрсететіндігі деп атап өткен. [2; 23 бет.].

Медиация туралы заң елімізде дауды бейбіт жолымен реттеу жүйесін дамыту бағытында ауқымды іс-шаралардың жүргізуіне, нормативтік құқықтық актілерге қажетті өзгерістер енгізуге мұрындық болды.

Сотта дауды бейбіт жолмен шешу жүйесін дамыту бағытында 1999 жылғы 13 шілдедегі Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодексіне «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне сот төрелігін іске асыруды одан әрі жеңілдету, төрешілдік рәсімдерді азайту мәселелері бойынша толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 17 қарашадағы № 254-V ҚРЗ Заңына сәйкес «16-1 тарауы» Татуласу келісімі тарауын енгізді. Ол бойынша сот тараптардың татуласуы үшін шаралар қолданады, оларға дауды реттеуде жәрдемдеседі және тараптар Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртіппен татуласу келісімін жасасып немесе өзге де татуластыру рәсімдерін пайдалана отырып, дауды реттей алады деп бекітілді.

Осы толықтырулардың нәтижесінде алғаш рет азаматтық іс жүргізу заңдарында татуластыру рәсімдері термині пайда болып, азаматтық іс жүргізу айналымы қолданысына енді.

Соттарда қаралатын азаматтық дауларды бітімгершілік келісімге келу жолымен аяқтау тек қана іске қатысушы жақтар үшін ғана емес, сол сияқты сот, қоғам, мемлекет үшін де тиімді құқықтық институтқа айналады деп жоғары

бағаланды [3; 191 бет.].

Дауларды шешудің тәуелсіз рәсімі ретінде сотта татуластыру рәсімі көптеген шет елдерде азаматтық сот ісін жүргізуде кеңінен қолданылады және дау сотта қаралып жатқан кезде тараптар арасындағы дауларды бейбіт жолмен шешудің тиімді рәсімдерінің бірі ретінде өзін танытты. [4; 110 бет.].

Кейін Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексінде дауды бейбіт жолмен реттеу бір жүйелендіріліп, олар «Татуласу рәсімдері» 17-тарауына біріктірілді. Ол бойынша дауды тараптар татуласу келісімімен немесе дауды (жанжалды) медиация тәртібімен реттеу туралы келісіммен не дауды партисипативтік рәсім тәртібімен реттеу туралы келісіммен аяқтау мүмкін болды.

Академик М.К.Сулейменов татуласу рәсімдері келіссөздермен медиацияны екі түрін біріктіретін дауды шешудің балама бір әдісі ретінде әдетте соттан тыс дауды шешу әдісі деп қарастырылған, алайда дауды балама жолмен шешу ұғымы айтарлықтай өзгерді және осы ұғымға сот жүйесі ішіндегі процедура-ларды да түсіне басталды [5].

Азаматтық процестік кодексінің 150-бабының 1-тармағына сәйкес, татуласу рәсімдері жүргізілген кезде талап қою арызын қабылдау талап қою арызы түскен күннен бастап он жұмыс күні ішінде жүзеге асырылады.

Сотқа дейінгі хаттама осы Кодекстің 73-бабының бірінші және екінші бөліктеріне сәйкес жасалған жағдайда, талап қоюды қабылдау ол келіп түскен күннен бастап он бес жұмыс күні ішінде жүзеге асырылады.

Осы көрсетілген заң талаптарына сәйкес татуласу рәсімдерін судья талап арызды қабылдағанға дейін он жұмыс күні ішінде, егер тараптар сотқа дейінгі хаттама жасаған жағдайда он бес күн ішінде өткізеді.

Алайда сотта татуласу рәсімдерін өткізу кезінде процессуальдық тұрғыда өзінің шешімін таппаған кейбір сұрақтар кездеседі.

Татуласу рәсімдерін өткізу кезінде, соның ішінде медиацияны жүргізу кезінде хаттама жүргізілмейді.

Азаматтық процестік кодексінің 150-бабының 1-тармағына сәйкес, татуласу рәсімдері талап арыз сот өндірісіне қабылданғанға дейін жүргізілетіндіктен «Төрелік» ақпарат жүйесінде хаттаманы жасақтау техникалық тұрғыдан мүмкін емес.

Татуластыру рәсімдерін өткізу кезінде хаттаманың жүргізілмеуі дауласушы тараптар тарабынан сотқа құрмет көрсетпеушілік орын алған жағдайда кінәлі тұлғаны жауапкершілікке тарту қиындықтарын туғызатыны сөзсіз. Өйткені, қазіргі уақытта соттар татуласу рәсімдерін негізінен телефон құралдары арқылы бейнебайланыспен қашықтан (онлайн) өткізеді. Татуласу рәсіміне байланыс құралдарымен қашықтан қатысқан тараптың кейде темекі шегуі, диванда жатып сөйлесуі, автокөлік құралдарын басқара отырып сөйлесу сияқты басқа да әрекеттерімен сотқа құрмет көрсетпеушілікке жол беріп жатады. Ал сотта татуласу рәсімдері кезінде хаттаманың жүргізілмеуіне байланысты бұндай әрекеттердің орын алғанын бекіту мүмкін емес. Әрине, татуластырушы судья сотқа бұндай

әрекет сотқа құрмет көрсетпеушілік екенін түсіндіріп, ескерту жасайды. Дегенмен хаттаманың болмауы сотқа құрмет көрсетпеушілікке жол берген тұлғаның әрекеттерін жауапқа тарту кезінде дәлелдеу мүмкін болмайды. Сондықтан бұл сұрақты шешудің процессуальдық жолдарын да іздестіру қажет деп.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 1998 жылғы 14 мамыр N 1 «Қазақстан Республикасында сот билігі туралы заңнаманы қолданудың кейбір мәселелері туралы» Нормативтік қаулысының 9-тармағында сотқа құрмет көрсетпеушіліктің, егер онда басқа арнаулы әкімшілік тәртіп бұзушылықтың немесе қылмыстың белгісі болмаса, кінәлі деп табылған адамдар ӘҚБтК-нің 653-бабы бойынша әкімшілік жауапкершілікке тартылатынын, осыған сәйкес сотқа немесе сот белгілеген тәртіпке көпекөрінеу менсінбеушілік әрекеттеріне айғақ боларлық кез-келген әрекеттің (әрекетсіздіктің) сотқа құрмет көрсетпеушілік болып табылатыны түсіндіріледі.

Нормативтік қаулының 10-тармағында азаматтық іс бойынша сот талқылауы барысында процеске қатысып отырған адамның тарапынан сотқа құрмет көрсетпеу фактісі анықталған кезде сот ӘҚБтК-нің 684-бабының үшінші бөлігіне сәйкес кінәлі адамды ӘҚБтК-нің 653-бабында көзделген әкімшілік жауаптылыққа тартуға құқылы екені көрсетіледі.

Сондай-ақ осы Нормативтік қаулының талаптарына сәйкес, соттың (судьяның) тікелей сот отырысының

залында бұзушыға процестік мәжбүрлеу немесе әкімшілік жаза шараларын қолдану жөніндегі әрекеттері сот отырысының хаттамасында көрсетілуге тиіс, ал апелляциялық, кассациялық сатылардағы соттардың аталған әрекеттері сот отырысының хаттамасында мұндай хаттама заңға сәйкес жүргізілетін жағдайларда ғана тіркелетіндігі бекітілген.

Талап арыз сот өндірісіне қабылданғанға дейін тараптармен татуласу рәсімдерін өткізу судьяның азаматтық іс жүргізу заңдарынан туындайтын қызметі. Яғни, тараптарға олардың бітімгершілік жолмен реттеу құқықтарын және бітімгершілік келісімін жасаудың немесе делдалдың, оның ішінде медиатордың көмегімен реттеудің құқықтық салдарын түсіндіру татуласу сотының функциясы болуы тиіс [6. стр.240].

Сол себепті, татуласу рәсімдерін өткізу барысында сотқа құрмет көрсетпеушілікке жол берген кінәлі тұлға әкімшілік жауапқа тартылуы тиіс.

Сондықтан сотқа құрмет көрсетпеушілік бойынша жауапкершілікті нормаларын жетілдіру мақсатында Нормативтік қаулыны татуласу рәсіміне қатысып отырған адамның тарапынан сотқа құрмет көрсетпеу фактісі анықталған кезде сот кінәлі тұлғаны ӘҚБтК-нің 653-бабында көзделген әкімшілік жауаптылыққа тартуға құқылы деп толықтыру қажет деп санаймыз. Бұл нормалар сот билігінің беделін көтеруге, судьяның талаптарының орындалу міндеттілігін реттейтін нормаларды нығайтуға, адамдардың сотқа құрметпен қарау көз қарасын қа-

лыптастыруға септігін тигізеді.

Татуласу рәсімдері кезінде туындайтын келесі мәселе жауапкердің сот ісін жүргізу тілін білмеуі және оған аудармашы қамтамасыз ету.

Азаматтық процестік кодексінің 14-бабының 3-тармағына сәйкес, іс бойынша іс жүргізілетін тілді білмейтін немесе жеткілікті түрде білмейтін іске қатысатын адамдарға ана тілінде немесе өздері білетін басқа тілде мәлімдеме жасау, түсініктемелер және айғақтар беру, өтінішхаттар мәлімдеу, шағымдар беру, сот актілеріне дау айту, іс материалдарымен танысу, сотта сөз сөйлеу; осы Кодексте белгіленген тәртіппен аудармашының, есту қабілеті бойынша мүгедектігі бар адамдар үшін ымдау тілі маманының көрсететін қызметтерін тегін пайдалану құқығы түсіндіріледі және қамтамасыз етіледі.

Кейде татуласу рәсімдерін өткізу кезінде жауапкер немесе оның өкілі сот ісін жүргізу тілін білмеуіне байланысты аудармашымен қамтамасыз етуді талап етеді.

Бұндай жағдайда татуласу рәсімін жүргізуші судья талап қою арызының сот өндірісіне қабылданбауына байланысты жауапкердің өтінішін қанағаттандыру үшін аудармашы тарту туралы ұйғарымды «Төрелік» ақпарат жүйесінде тіркей алмайды. Сондықтан татуластыру рәсімін өткізуді қамтамасыз ету мақсатында татуластырушы судья екі тараптың ауызша келісіммен татуласу рәсімдерін екі тілінде жүргізу заңға қайшы әрекет болып саналмайтынын заңдастыру қажет деп санаймыз.

Қолданылған қайнар көздер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы.Түсініктеме. Ред.басқарған Ғ.Сапарғалиев. – аударған С.Бақтыгерейұлы.-Алматы: «Жеті жарғы», 1999 -424 бет.
2. Раъно Исмаилова: «Обзор практики внедрения медиации в 5 ведущих странах по АМРС по рейтингу «Ведение бизнеса» // г. Ташкент, 2020 г. -
3. Сот жүйесінің көкжиегі/ Б.Демесінұлы. - Астана: Фолиант, 2015-256б.
4. Сенен Ф.К. Судебное примирение и медиация как механизмы мирного урегулирования споров в современном гражданском процессе: общие и отличительные черты // Вестник Воронежского университета. Серия: Право. 2017. № 2. С. 109–114.)
5. Сулейменов М.К. Судья-примиритель в гражданском процессе https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36072908#:~:text=
6. Павликов С.Г., Флейшер Н.Б. О примирении как функции судебной деятельности. - Общество и право. 2015. №1 (51)./